

UDK 050(497.5) Hrvatska straža
Izvorni znanstveni članak
Primljeno 3/04.

Književno–kulturno značenje časopisa *Hrvatska Straža*

»Anima croata naturaliter christiana«

Vladimir LONČAREVIĆ*

Sažetak

Godine 2003. navršila se stota obljetnica od pokretanja filozofijsko–apologetskog časopisa Hrvatska Straža. Tim je činom, kojega je inspirator bio krčki biskup Antun Mahnić, započeo u Hrvatskoj katolički pokret, koji je trajao do kraja Drugoga svjetskog rata. Hrvatska Straža imala je veliku ulogu u kulturnoj borbi koju su početkom XX. st. katolici poveli za reafirmaciju katoličkih načela u javnom životu, osobito kulturnom. U tom kontekstu Hrvatska Straža veliku je pozornost dala književnosti. Kritička metoda koju je razvila poznata je kao »negativna kritika«. Ona se temeljila na jednostavnom načelu da ono što je etički ružno ne može biti estetički lijepo. Kasniji kritičari isticali su jednostranost takva pristupa književnim djelima, pa su mladi katolički književnici, prije svega kritičari Maraković i Grgec poslije radije isticali potrebu stvaralačke integralne kritike i stvaranja takve beletristike koja neće zanemariti estetičke kriterije. Unatoč tim prigovorima, Hrvatska Straža je odigrala presudnu ulogu za književno–kulturno senzibiliziranje naraštaja mladih katoličkih pisaca i njihovo osposobljavanje za javni rad, čime je zapravo udarila temelj budućemu višedesetljetnom razvoju hrvatske katoličke književnosti.

Uvod

Godine 2003. navršilo se stotinu godina od pokretanja časopisa *Hrvatska Straža*. Ta je obljetnica nažalost prošla u općoj, a onda i katoličkoj intelektualnoj hrvatskoj javnosti nezapaženo, premda je riječ o vrlo važnom datumu s obzirom na filozofijsku, književnu i opću kulturnu ulogu što ju *Hrvatska Straža* imala tijekom svojega izlaženja 1903–1918, naročito do početka Prvoga svjetskog rata. K tomu, veliko je njezino značenje pokretačke sile u sklopu hrvatskoga katoličkoga pokreta, osobito s obzirom na njezin utjecaj na mladež, koju je Mahnić organizirao, dajući joj *Stražom* apologetičko–filozofijsku bazu.

* Dr. sc. Vladimir Lončarević, Ured predsjednika Republike, Filozofski fakultet Družbe Isusove, Zagreb.

Kako su u Hrvatskoj jačale različite nekršćanske i protukršćanske tendencije u znanosti i javnom životu na temelju prodora konglomerata tzv. modernističkih teorija i ideologija (liberalizma, darvinizma, socijalizma i dr.), tako je među katolicima jačala reakcija na prodor takvih ideja i ideologija. »Prvi hrvatski katolički sastanak«, održan godine 1900. u Zagrebu, bio je prva manifestacijska reakcija na prodore modernizma. No reakcija na modernizam mogla je biti povod i jedan od razloga te reakcije, ali svakako nije bila jedini razlog.¹ I bez toga bilo je jasno da katolički život stagnira i da ga valja potaknuti i obnoviti. Uloga katoličkoga tiska u tome bijaše i apologetska i mobilizacijska i organizacijska. Glavnu borbu na tom polju vodili su već prije »Sastanka« *Katolički List* i *Vrhbosna*, ali je *Hrvatska Straža* odigrala glavnu pokretačku ulogu katolika u svekolikoj kulturi, a posebice u književnosti. Naime *Katolički List* i *Vrhbosna*, premda zaslužni za senzibilizaciju katolika za socijalna, kulturna, književna i druga pitanja, nisu se odmaknuli od tada defenzivne taktike katoličkih tiskovina, koji su reagirali, ali nisu agirali.

Književnost je u to doba poseban predmet zanimanja. Književna borba između »mladih i »starih« bila je u razdoblju između »Prvoga hrvatskog katoličkog sastanka«, koji je književnosti posvetio jednu od svojih »rezolucija«², i pokretanja *Hrvatske Straže* na vrhuncu. Mnogi svećenici, primjerice Kerubin Šegvić, Jovan Hranilović, Jakša Čedomil, Stjepan Korenić, Ante Petravić, bili su uključeni u književne polemike na strani »starih«, koji su branili idealističko polazište književnoga stvaranja i njezinu narodnoprosvjetiteljsku ulogu na temelju tradicije kršćanske vjere i morala, nasuprot »mladima«, među kojima su se osobito isticali Milan Marjanović, Branimir Livadić i Milivoj Dežman, koji su zahtijevali slobodu od svih »stega«, pa i do »stega« vjere i morala. U katoličkom tisku prevladavaju tada prigodne domoljubne i religiozne pjesme te poneka proza na tragu romantičkih zanosila ili klasicističkog manira. Jovan Hranilović, Ferdo Rožić, premda otvoren i modernijim nastojanjima³, Ivan Ev. Šarić, »danas naš najreligiozniji pjesnik«⁴,

1 Usp. S. Podolšak, »Kad ćemo uspjeti?«, Luč, 20/1924–1925, 6, 132–133. Slično P. Grgec, »Noviji katolički pokret među Hrvatima«, Luč, 17/1921–1922, 2, 39.

2 Rasprava, koja nije bila osobita, rezultirala je kratkom rezolucijom u kojima se Hrvatima »stavlja na srce« »a) da ne podupiru takova izdanja, koja šire krive nazore i načela ili inače vrijedjaju vjersko i moralno čuvstvo i hrvatsko rodoljublje; b) da hrvatski književnici, kritičari i novinari smatraju svojom dužnošću i rodoljubnim činom upozorivati općinstvo na dobru i lijepu knjigu i preporučivati mu je, kao što odvrćati ga od zle i pokvarene; c) da hrvatskim društvima, nakladnicima i časopisima... stavi na srce, da ne bi nikada objelodanili takove spise, koji bi vrijedjali religiozno–moralno čuvstvo i hrvatsko rodoljublje i da ne bi dopustili, što je do njih, da se u hrvatsku književnost uvuče otrovni duh, jer će tako na prosvjetnom polju najvećma koristiti hrvatskom narodu«; Prvi hrvatski katolički sastanak održavan u Zagrebu. Ur. Stjepan Korenić. Zagreb, 1900, 204–205.

3 Zbog potpore Kranjčeviću doživio je Rožić napade Mahnićeve, a doživio je i to da njegova knjiga pjesama *Ratni drhtaji* iz 1916. bude ocijenjena kao knjiga koja ne smije doći »u ruke mladeži, koja će po njoj doći u velike napasti, a i u grijeh«; G. G. »Ratni drhtaji«, Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske, 44/1916, 4, 32. Zbog toga je Rožić bio u znatnim neprilikama. Grgec, koji je pismom poslanim s fronte stao u njegovu obranu, svjedoči da je Rožić tražio da o toj zbirci sud daju biskupi Mahnić, Lang i Šarić, ali njegovi protivnici nisu na to pristali. Usp. *Krvava služba. Ratne uspomene*, Zagreb, 1940, 182–183.

Đuro Arnold, Velimir Deželić stariji, Eugenija Šah, pa i Milan Pavelić⁵ ne mogu izaći iz okvira tradicijskih shema forme i sadržaja. U vrijeme kada su se, kako veli Petar Grgec, javnosti bili »nametnuli smjerovi koji su raskomadali staru Šenoinu baštinu«⁶, među rijetkima koji je bio formalno nov, a sav posvećen vjeri, jest Izidor Poljak, »katolički Kranjčević«⁷, za kojega je i Pavelić, tada pjesnički visoko vrednovan u katoličkim krugovima, rekao da je bolji pjesnik od njega, držeći da je on »posve moderan pjesnik s vrlo pravilnim jezikom, ritmom i formom«⁸. Poljak — za kojega će Maraković poslije napisati da je »postao ponajbolji pjesnik« hrvatskoga katoličkog pokreta do svoje smrti 1924. godine⁹, mladi Grgec zaključiti da njegove »pjesme mogu podnijeti nešto oštriju kritičku analizu«¹⁰, da bi kasnije konstatirao »što je Kranjčević bio hrvatskim modernistima, to je Isidor Poljak hrvatskim katolicima«¹¹, za koga će književnik Ilija Jakovljević reći da je bio »naj-snažniji naš katolički lirik svojega vremena«¹² — on dakle pokazuje da se kršćanske teme i motivi mogu sroditi s modernim formalno–stilskim nastojanjima¹³.

4 –c, »Ivan Ev. Šarić: Pjesme«, Hrvatska Straža (dalje: HS), 10/1912, 343.

5 Pavelić je bio skloniji tradicijskim pjesničkim formalno–stilskim strujanjima, pa možemo naći stihova i u mažuranićevskom desetercu. Grgec veli za nj da je usavršio »staru verbalnu metriku, koja je u njega matematički i geometrijski provedena do najveće simetrije, proporcionalnosti i sukcesivne jedinstvenosti« (»Milan Pavelić«, HS, 11/1939, 218, 9). Rođen godine 1878. bijaše i godinama nekako između starije i mlađe generacije katoličkih pisaca. Premda ga je Kokić u povodu smrti proglasio jednim od najtalentiranijih književnika koji su se početkom stoljeća okupili oko hrvatskog katoličkog pokreta, njegov je utjecaj bio manji nego Poljakov, koji je pobrao veće pjesničke atribute. U mladosti je bio pod utjecajem Kranjčevića i Nehajeva, kojemu je nosio na ocjenu prve pjesme, a poslije je drugovao i s Nazorom dok je ovaj bio u Kastvu. Nakon svećeničkog ređenja Pavelić je bio vrlo aktivan u pokretu, prije svega surađujući u Riječkim Novinama, Luči, Vrhbosni, Hrvatskoj Prosvjeti i uređujući 1912–1913. Hrvatsku Obitelj, a poslije i Glasnik Sv. Josipa i Glasnik Srca Isusova. Tiskao je zbirke Iz zakutka (1902), Pjesme (1913), za djecu Pjesme o malom Isusu (1928), a posmrtno mu izlazi zbirka Pod okom Gospodnjim (1939). Bio je vrstan prevoditelj s više jezika. Preveo je djela Rettéa, Manzoni, pjesme Sv. Terezije od Maloga Isusa te knjigu prijevoda Iz duhovne lirike (MH, 1937). Umro je 1939. Opširnije usp. P. Grgec, »Milan Pavelić (prigodom 60–godišnjice)«, HS, 10/1938, 291, 16–17; 11/1939, 5, 4; 6, 4, 136, 4–5; 137, 4; 138, 4; 218, 9–10; J. Badalić, *Milan Pavelić, svećenik i pjesnik*, Zagreb, 1972.

6 »Romani dra Velimira Deželića«, Hrvatska Straža, 5/1933, 46, 4.

7 Usp. F. M. »U spomen svećeniku pjesniku«, Narodna Straža, 5/1924, 50, 3.

8 P. Grgec, »Milan Pavelić. Posljednji razgovori s bolesnim pjesnikom«, Hrvatska Straža, 11/1939, 136, 4.

9 »Božji pjesnik«, Danica 1937, 40.

10 »Isidor Poljak: Pjesme«, Luč, 5/1909–1910, 4, 190.

11 »Pjesnik Gospodnji«, NR, 4/1925, 1, 38. Grgec, priznajući mu prvenstvo među katoličkim lirikima do toga vremena, ističe i to da se Poljak nije uspio posve otresti Kranjčevićeva pesimizma ni stilskih osobina (38–39). Jednako piše i u članku »Razmatranja o katoličkoj književnosti«, Luč, 26/1930–1931, 4/5, 111.

12 »Na putu Gospodnjem«, Nedjelja, 1/1929, 31, 4. Zanimljivo je da u povodu njegove smrti Mate Ujević spominje neke »neumjesnosti« i »slabe strane« njegove poezije. Usp. »Književnost i umjetnost. Prigodom smrti Isidora Poljaka«, Luč, 20/1924–1925, 1, 19.

13 Cvjetko Milanja u kritičkoj monografiji *Pjesništvo hrvatskoga ekspresionizma* (Zagreb, 1997) kao i u predgovoru antologije *Pjesništvo hrvatskog ekspresionizma* smatra Poljaka, uz Sudetu, Škarpu i Storova baštinikom ekspresionizma u njegovu katoličkom ili »sutonskom« tipu. Usp. »Uz panoramu hrvatskog ekspresionističkog pjesništva«, nav. dj., Konzor, Zagreb, 2002, 18.

No sve je to bilo premalo, sve su to mjestimični pomaci, više taktičko pomicanje figura, pa i to su stihijski, a ne strategijski potezi. Katolički je tisak s obzirom na sva područja javnoga života, pa tako i na književnome, defenzivan. Premda je izlaskom novih listova sljedećih godina stvoren dosta jak zid protiv »bezyjerskih napadaja«, onaj koji se samo brani, može u najboljem slučaju ne izgubiti, ali teško može pobijediti.

1. »Nevihta« s Krka — početak katoličkoga pokreta

U takvim okolnostima to više pada u oči da je mimo najjačega središta, Zagreba, strategijski potez povučen u provinciji, na Krku.¹⁴ Taj je potez povukao poduzetni biskup Mahnić. Njemu, koga su Slovenci zvali »nevihta« (oluja), koji je »kao prorok došao u Hrvatsku«¹⁵, »možemo pripisati u zaslugu«, piše Petar Grgec, »da je upravo on hrvatskim katoličkim energijama dao na početku dvadesetoga vijeka poticaj za bujniji razvoj i za stvaranje novih društvenih formacija«¹⁶, pa u tome smislu vrijedi ocjena da ga »treba smatrati začetnikom i realizatorom svjetovnjačkog Hrv. Kat. Pokreta«.¹⁷ On je uočio tektonske pomake u društvu i Crkvi, prije svega racionalizam u vjeri, skepticizam u filozofiji, naturalizam u moralu, liberalizam u životu.¹⁸ Seizmografski je očitao potrebe na javnoj sceni, uočavajući da novi

14 Zanimljiv je stav koji iznosi Prava hrvatska misao Dinka Politea: »Krk će dakle pod egidom učeno-ga, pobožnoga i radinoga biskupa Mahnića uraditi ono, što je odavna m o r a o u r a d i t i Z a g r e b, a uradio nije. U Zagrebu ima i profesora i kateketa i doktora bogoslovlja u izobilju, pa ipak svi skupa nису se osjećali tako snažni, da udovolje potrebi, kojoj će eto udovoljiti Krk. Daleko od mene misao, da svoj toj svećeničkoj inteligenciji nanese krivicu, kao da ona ne bi bila sposobna za izdavanje jedne katoličko-znanstvene smotre, koja bi se osobito bavila dnevnim pitanjima. Biti će bez sumnje da nedostaju materialna sredstva. To je najveća osuda našega bogatoga kaptola. Jest ima pojedinih članova i dobrih i milosrdnih, ali ne, kaptol u sveukupnosti ni iz daleka ne doprinosi za narodnu kulturu ono, što bi morao doprinositi, što se od njega ima pravo očekivati«, »U novinstvu«, 1/1903, 3, 10. Tema se 1912. ponovno aktualizirala u Svećeničkoj Zajednici u smislu razlikovanja katoličkog radikalizma provincije naspram »miroljubivosti« zagrebačkih crkvenih struktura (usp. »Zar zaista dvije katoličke struje?«, SZ, 2/1912, 6, 134–136; 7, 153–156; 8, 172–174). Stjepan Markulin, pišući o desetgodišnjici Luči, veli da je Zagreb »tada (1906–1907. — prim. V. L.) slovio kao sjelo komoditeta i katoličkog indiferentizma«; usp. »Iza deset godina 'Luči'«, Luč, 11/1915–1916, 4. Petar Grgec, jedan od prvaka katoličkog pokreta, dao je dva desetljeća poslije sličnu ocjenu: »Sam Zagreb nije iznio ni razvio nijedne snažnije katoličke akcije u posljednjih par decenija. Šta više, u Zagrebu su se uvijek javljali i među samim katolicima najžešći protivnici svih onih katoličkih akcija, koje su dolazile iz kojega drugoga hrvatskoga grada ili kraja. Kad je pokojni biskup Mahnić započeo izdavati svoju filozofsko-apologetsku reviju, koja je mogla da odgoji čitavu jednu generaciju katoličkih radnika, Zagreb je pozdravio pothvat ovoga velikana s nerazumijevanjem, neumjesnim kritikasterstvom i sumnjičenjem«; »Stvaranje katoličke kulture među Hrvatima«, Narodna Politika, 6/1923, 75, 2.

15 D. S. B., »Katolički sastanci i hrvatski katolički pokret«, Dan, 10/1912, 16, 1.

16 »Uzori sadašnjosti i budućnosti«. Luč, 24/1928–1929, 1, 9.

17 L. Perinić, »Iz moje ladice — VI«, Marulić, 29/1996, 2, 243. Isto J. Buturac, »Hrvatski katolički pokret«, Marulić, 18/1985, 5, 555; B. Perović, *Hrvatski katolički pokret. Moje uspomene*, Ziral, Roma, 1976, 15.

18 I. Radić, *Biskup Mahnić*, Požega, 1940, 101.

izazovi traže nove odgovore, pa je u tome smislu zaista »genijalno intuirao, da preporod hrvatskog javnog života u katoličkom duhu mogu povesti novi, mladi ljudi, radikanci i entuzijasti, neopterećeni grijesima prošlosti«. ¹⁹ Osjeća bilo mladih koji žele radikalne promjene. Stoga godine 1903. šalje svećenika Ivana Butkovića ²⁰ u Beč da tamošnje hrvatske studente organizira u koherentnu i konzistentnu skupinu, slijedom čega je 1903. osnovano dačko katoličko društvo »Hrvatska«.

Jednaka potreba međutim postoji i u Hrvatskoj. »Razorni rad duha liberalizma i bezvjerja« prisiljava katolike na otpor, »da obrane svoja prava i da izvoje pobjedu kršč. načelima u privatnom i javnom životu. Trebalo je natrag osvojiti i privatni i javni život za kat. načela...«. ²¹ Mahnić doduše organizatorno može djelovati samo u svojoj biskupiji, ali medijski može učiniti više. Stoga odlučio pokrenuti *Hrvatsku Stražu*, čija je zadaća da apologetsko–mobilizacijski djeluje među katoličkom inteligencijom, osobito mladima. S obzirom na to da je te godine poslao Butkovića u Beč, očito je da ga tada pitanje organizacije katoličkoga javnoga rada sve više zaokuplja, ali i da time poticajno djeluje i na druge da se zauzmu u rješavanju toga pitanja ²², koje je »Prvi hrvatski katolički sastanak« samo načeo. Nijedno područje ne smije ostati izvan katoličkog utjecaja, među ostalim ni beletristika i novinstvo. ²³ Geslo Pia X »Omnia instaurare in Christo« ²⁴ postaje vade mecum svih koji žele preobrazbu svega društvenoga i privatnoga života u duhu Evandjelja. To geslo pokazuje nepotpunim stajalište nekih istraživača da »katolički pokret znači prilagođavanje Crkve civilnom društvu, koje više nije u potpunosti kršćansko«. ²⁵ To bi stajalo kada bi se pokret promatrao s pozicije štrosmajerovskog narodnjačkog obzoraštva ²⁶, ali nipošto ako se gleda s motrišta uloge Mahnića i *Hrvatske Straže*. Čini se stoga ispravnijim vidjeti ga kao izazvanu, ali nakanom i ciljem planiranu akciju za restauraciju/instauraciju svijeta u Kristu/Krista u svijetu; vidjeti ga kao preobrazbeni, a ne prilagodbeni pokret. Tu se ne radi o povratku na staro u smislu povratka crkvenih povlastica i položaja Crkve u javnom životu, već o katoličkoj akciji, kako će se cijeli pokret poslije nazvati. Mladi radikalni katolički studenti i đaci, prihvativši idejnu osudu modernizma, žele nov smjer i način djelovanja. Tradicija može biti nadahnuće, ali valja stvoriti nov stil i omogućiti nove

19 L. Perinić, nav. čl., 244.

20 O Butkoviću usp. A. J. Matanić, »Ivan Butković i hrvatski katolički pokret«, *Hrvatski katolički pokret*, zbornik radova, KS, Zagreb, 2002, 299–306.

21 J. P. »Hrvatski katolički pokret«, *Narodna Straža*, 3/1922, 50, 1.

22 Tako dnevnik *Hrvatstvo* godine već 1905. snažno podupire Mahnićevo nastojanje inzistirajući na tome da je nužno pokrenuti i riješiti organizacijsko pitanje katoličkoga pokreta. Usp. »I. sastanak za katoličku organizaciju u Zagrebu«. *Hrvatstvo*, 2/1905, 181, 1; 182, 1–2; 183, 1–2; 184, 1–2; 185, 1–2.

23 Usp. isto, 185, 1–2.

24 Postoje gdje gdje inačice »omnia restaurare in Christo« i »instaurare omnia in Christo«.

25 M. Mataušić, »Susret Crkve s civilnim društvom u XIX. stoljeću«, *Hrvatski katolički pokret*, zbornik radova, KS, Zagreb, 2002, 33.

26 Usp. Ž. Mardešić, »Hrvatski katolički pokret i liberalizam«, nav. dj., zbornik radova, 254, 259.

forme. Na književnom području Maraković će to sažeti u formulu: obračunajmo s modernom, ali uzmimo od nje ono što je formalno i stilski produktivno. Stoga mladi u svom radikalizmu traže da se hrvatski katolički pokret otrese utjecaja većine sudionika »Prvoga hrvatskog katoličkog sastanka«, osim Mahnića dakako, obračunavši se s »frazerskim rezolucionaštvom«.²⁷

Premda njezina pojava nije zbog bojažljivosti ili suparništva u svim katoličkim krugovima dobila potporu, *Hrvatska Straža* je imala zacijelo ključnu ulogu u stvaranju novoga ozračja među mladom katoličkom inteligencijom. Dapače, neki njezinu pojavu smatraju početkom katoličkog pokreta u nas, jednako kasniji istraživači²⁸, kao i suvremenici, koji nisu dvojili o presudnosti njezine uloge u razvoju pokreta²⁹. *Hrvatska Straža*, u kojoj je, kako sažima Petar Grgec, »čitav hrvatski javni život stavljen pod ocjenu kršćanskih načela«³⁰, među katoličkim je listovima imala nesumnjivo najveći utjecaj na tadašnju idejnu formaciju mlade katoličke inteligencije³¹, pa tako i mladih katoličkih pisaca. Ako su oni u svojoj zreloj dobi i odbacili primjerice njezinu isključivu etičku odnosno »negativnu kritiku«, ipak su se nadahnjivali njezinom filozofijsko–teologijskom kritikom književnosti, koja je počivala na jednostavnom načelu: »Zdrava se estetika mora slagati s etikom«.³²

2. Književnici pred kršćanskim istinama — protiv estetskoga formalizma

Hrvatska Straža pojavila se na sceni u času kad su u spomenutoj književnoj borbi »mladi«, preuzevši pod svoje Društvo hrvatskih književnika i časopis *Vienac*, zapravo već pobijedili. Ona se u tu borbu izravno nije upletala, ali je već u svom nastupnom programskom članku dala znati da će književnost biti u središtu njezi-

27 Usp. P. Grgec, *Dr. Rudolf Eckert*, Rijeka, 1995, 76.

28 Usp. A. Bozanić, Biskup Mahnić, Zagreb–Krk, 1991, 105; isti, »Djelovanje biskupa Mahnića na formaciji i organizaciji katoličkog laikata do 1912. godine«, *Hrvatski katolički pokret*, zbornik radova, KS, Zagreb, 2002, 278; M. Mataušić, nav. čl., 53, s tim da je stavlja u kontekst čitavoga Mahnićeve rada; V. Mihaljević, »Radanje tiska hrvatskoga katoličkog pokreta«, *Hrvatski katolički pokret*, zbornik radova, KS, Zagreb, 2002, 243; L. Znidarčić, »Hrvatski katolički pokret i hrvatska katolička akcija«, *isto*, 630.

29 Već 1920. Josip Andrić ocjenjuje da su Hrvatska Straža i Hrvatska u Beču prvi osnovni kamen katoličkog pokreta. Usp. »Putom preporodnog rada«, *Zora–Luč*, 21(16)/1920–1921, 1/2, 32. Luč konstatira da je osnutak Hrvatske Straže »bez sumnje ishodište čitavog katoličkog pokreta kod nas; jer tko je i malo upućen u njegovu povijest, vidjet će, da je 'Hrvatska Straža' bila ona zublja, koja je prva unijela žar novog života u katoličku Hrvatsku, i poput sunca Istine rasvijetlila granicu između dva nepomirljiva protivnička tabora: vjere i nevjere. (...) Hrvatska je Straža udarila temelj novoj generaciji i njen je duh nadahnuo one, koji već evo četvrtinu vijeka nose pobjedonosni stijeg katoličkog pokreta...«; »Za ovu godinu«, *Luč*, 23/1927–1928, 1, 1. Fra Ignacije Radić, Mahnićev tajnik, u biografiji Mahnićevoj ističe: »... preko nje je on zasnovao, organizovao i utvrdio svoj hrvatski katolički pokret«; nav. dj., 73.

30 *Dr. Rudolf Eckert*, 35.

31 Usp. *isto*, 62.

32 Dr. Frt, »Kraljica Lepa«, *HS*, 1/1903, 371.

na zanimanja.³³ Sam Mahnić, vodeći se potrebom da katolici stvaraju svoju književnost nasuprot modernističkoj, ističe: »Treba i u lijepoj knjizi spasti hrvatskoj mladeži kršćanski ideal ljepote, treba prionuti uz njegovanje kršćanske estetike. Ustanovit bi trebalo jedan beletristički list, ili preurediti koji stari, gdje će se modernim schopenhauerjancima pokazati, da još žive kršćanska misao,... treba pokazati, da je snaga kršćanske misli neiscrpiva i za lijepu knjigu. Skrajnje je vrijeme, da se započne na čitavoj liniji odvažna reakcija proti razvratnom napretku protukršćanske ideje na polju lijepe književnosti.«³⁴ I zaista, časopis je ustrajno stavljao književnost i književnike pred kršćanske istine, oštro dakako sudeći i o književničkim veličinama poput Balzaca, Flauberta, Tolstoja, Ibsena, Zole ili naših Kumičića (*Kraljica Lepa*), Novaka (*Dva svijeta*), Nehajeva (*Bijeg*), Kranjčevića (*Izabrane pjesme, Prvi grijeh, Trzaji*), Tresić–Pavičića (*Valovi misli i čuvstava*), Matoša (*Pečalba, Feljtoni i eseji*); o nazorima Preradovića, Branimira Livadića i drugih. »Prolaznu ocjenu« dobili su zapravo samo Izidor Poljak (*Pjesme*) i Ivan Ev. Šarić (*Pjesme*). Sudilo se i (o) čitavim književnim formacijama, osobito verizmu i naturalizmu. A »jezgra našega izvagjanja« toga suda »stoji u stavci«, piše pokretač *Straže* Mahnić, da »estetski formalizam u biti svojoj nije drugo nego materijalistički panteizam primijenjen na umjetnost, pa kao takav predstavlja najizrazitiji oblik estetskog realizma i naturalizma.«³⁵

Glavnu riječ u *Straži* vodio je dakako Mahnić, koji je, uz povremeni prinos Ante Alfirevića, Dragutina Kniewalda, Ferdinanda Schütha, Matije Manjarića, fra Ignacija Radića i Frana Biničkog, mnogim člancima razrađivao katoličke estetičke teze.³⁶ U *Đačkom Prilogu*, koji je u *Straži* izlazio prve tri godine, do pojave Luči, surađuju mladi akademičari, među njima i Maraković, koji su i bili ciljane skupina djelovanja Hrvatske Straže.

2.1. Etička kritika

Mahnić je imao jasno polazište u odnosu na modernizam u filozofiji i modernu u književnosti. Nasuprot formuli »anima croata naturaliter christiana«³⁷, vidio je dekadentni modernizam kao tuđinski import, kojemu prije ne bijaše traga u Hrvatskoj³⁸. Pošavši od tih premisa, tijekom petnaest godina pisanja u reviji Mahnić

33 Usp. Uredništvo, »Hrvatska Straža«, HS, 1/1903, 1, 1–2, 4.

34 Criticus, »Trzaji«, HS, 1/1903, 412–413.

35 »'Matica Hrvatska' izmegju Scylle i Charybde«, HS, 4/1906, 562. Dugom prilikom piše: »... panteiste su uveli u estetiku načelo l'art pour l'art«, Kalifron, »'L'art pour l'art' ili umjetnost i vjera«, HS, 1/1903, 533.

36 Većinu tekstova Mahnić nije potpisao ili je pisao pod pseudonimom, pa ovdje navodim neke opće tekstove o estetici i književnosti: »'Da' — naše kritike! (1903); »Nije lijepo, što nije moralno i istinito« (i dalje pod drugim naslovima kao dijalog Ljepoje–Kalifron, 1903–1904); »Nova estetika evolucijonizma«, »Sloboda umjetničkog stvaranja« (1905); »Kulturni putovi gore i dolje«, »Budućnost hrvatske kulture« (1907); »Estetički formalizam«, »Lijepa umjetnost u službi idealizma« (1916).

37 Krilaticu rabi godine 1910. Maraković u svojoj knjizi *Nov život*, str. 70, a poslije i Mahnić.

38 Usp. »Kulturni putovi gore i dolje«, HS, 5/1907, 137. Zanimljivo je da tri godine poslije Milan Marjanović također konstatira da je naša moderna »pod dojmom zapadnih dekadencata i simbolista

u različitim vrstama članaka redovito ističe tri stvari: nekršćansku, pa i protukršćansku orijentaciju većine suvremene literature; potrebu adekvatne obrane kršćanskih načela u estetici i književnosti i potrebu stvaranja katoličke književnosti i beletrističkoga lista. Estetiku je, razumije se, shvaćao kao filozofsku disciplinu, a ne subjektivni osjećaj koji određuje kriterije o tome što je lijepo. Pritom se ponajviše bavio teorijskom estetikom i filozofskom kritikom pisaca i njihovih djela, pa nije mnogo davao na estetičku prosudbu konkretnih književnih djela ili piščeva opusa. On je konkretna djelo vrednovao »tek s etične vrijednosti«³⁹, upozoravajući na sve ono »rgjavo štivo«, koje, prema njegovu mišljenju, vrijeđa »vjeru i čudoregje« i nije u skladu s istinom i dobrotom. Ima naime pred očima mladež i njezin vjerski moralni razvoj, pa stoga ističe da »ocjenjujući zabavnu literaturu mi moramo uopće strogi biti«.⁴⁰ Zbog strogosti svoga gledanja bila je *Hrvatska Straža* nesklona ne samo modernističkim piscima i kritičarima, već i nekim katoličkim, primjerice Kerubinu Šegviću, Jovanu Hraniloviću te Jakši Čedomilu, koji je međutim baš u godini izlaska *Straže* prestao pisati, i Ferdi Rožiću, posebice zbog njihova blagonaklona gledanja Kranjčevićeve poezije⁴¹, koju Mahnić drži opasnom, osobito za mladež⁴².

2.2. Kritika pesimizma i »nirvane«

Već prvo godište *Hrvatske Straže* donosi nekoliko članaka o književnosti, u kojima je suvremena književnost izvrgnuta nemilosrdnoj kritici, koja nije poštedita

producirala radnje tmurne i prikazivala raspoloženje naših duša razdrtih; ali ako pogledamo nekoje današnje radove mlađih pisaca, ne ćemo naći u njima niti osobitih filozofskih, niti osobitih socijalno–političkih razloga da se opravda onaj neki melanholično–pesimistički ton, koji rabe»; »Nova književnost«, *Savremenik*, 5/1910, 6, 431.

39 »Ruže i trnje u književnosti«, *HS*, 3/1905, 278.

40 Isto, 289. »Čita li mladić knjige proti vjeri, brže će i laglje izgubiti vjeru, nego odrasli čovjek. Mladiću naime ne dostaje iskustva — 'magistra vitae' — niti ima u njega moć da rasudi, kako treba, istinu od laži, krepost od opacine.« Takve su knjige, veli Mahnić, »prave sodermske jabuke, koje izvana sjaju, te se blistaju, a kad ih otvoriš, zaudaraju svakim smradom i truleži«; isto, 285–286.

41 Usp. Criticus, »Trzaji«, *HS*, 1/1903, 390. i 393. Na drugome mjestu Mahnić veli da će *Hrvatska Straža* »udarati... na sve pisce, koji truđu hrvatski narod, i na one koji im povlađuju, pak bili i popovi«. Usp. Hrvatski stražar, »Vijencu«, *HS*, 1/1903, 596.

42 »Pjesnici kao Kranjčević podobni su čitavoj jednoj dobi utisnuti obilježje svoga duha. I tko može upoznati i predvidjeti sve posljedice, zavlada li hrvatskom lijepom knjigom Kranjčevićev duh? Lijepa knjiga sačinjava cvijet narodne književnosti; tim se svijetom bavi osobito učeća mladež puneći si maštu i srce. Kakav cvijet, takav plod. Da lijepa je knjiga mladeži duševnom hranom u onoj kritičkoj dobi, u kojoj se udara pravac čitavom životu. Za srcem se povodi glava, za glavom volja i život. Stoga hoćemo li da narod otrujemo i moralno upropastimo, a mi podajmo mladeži otrov krivih nauka u obliku lijepe knjige. Taj otrov pruža hrvatskoj mladeži Kranjčevićeva muza.« Criticus, »Trzaji«, *HS*, 1/1903, 411–413. *Hrvatska Straža* nastojala je razbijati Kranjčevićev kult kad god je mogla, pa je u tome znala i pretjerati. Tako *ensor* Šarićeve zbirke *Pjesme* piše: »Jao Hrvatskoj, kad bi joj se mladež grijala uz onakovo crno sunce! Tko se posve prepusti uplivi Kranjčeviću, tko se bez rasuđivanja nasrće žestokog otrova iz sjajnih onih školjki, tomu ne preostaje van da zdimi revolver u glavu«;—c., »Ivan Ev. Šarić: *Pjesme*«, 10/1912, 339.

ni Šegvića, Arnolda i Hranilovića⁴³, njih zbog slabe kršćanske budnosti i neizbrušenih filozofijskih kriterija u prosudbi književnosti, a ostale što zbog nasljedovanja i promidžbe materijalističkih nazora, što zbog kojekakvih idealističkih sinkretizama poput neo(neo)platonizma. Mahnić, koji daje osnovni ton tim člancima, naziva to stajalište »kemičarskim«.

Seriju svojih tekstova o književnosti i umjetnosti općenito započinje člankom »Monizam u hrvatskoj književnosti« nadahnut Novakovom pripoviješću *Dva svijeta*.⁴⁴ Tu je razložio filozofijsko podrijetlo i značenje monizma i njegovu povezanost s evolucionizmom i panteizmom odnosno shvaćanjem da su u čovjeka »dva svijeta«. »Posljedice praktične naravi, što potječu iz ove panteističko–materijalističke mješavine jasne su: 1) Čovjek (duša) je konkretna objava i individualizacija sveopćenite vječne supstancije; stoga 2) religija stoji u ljudskom kultu, naročito u kultu genija; 3) najvišu vrst vjerskog kulta sačinjava rad, osobito umjetničko stvaranje; 4) nema nekakove bitne razlike između naravnog i nadnaravnog reda; 5) čovječja volja nije slobodna i za to mu djela nisu odgovorna; 6) nema objektivnih, nepromjenljivih moralnih zakona (razlike izmed dobra i zla), kao što nema 7) ni moralne obveznosti glede čovječje volje; 8) svemirom i čovjekom upravlja nesmiljeni udes (fatum); 9) nema ni vječnog raja ni pakla.«⁴⁵

Razotkrivši tako idejnu osnovu suvremene književnosti, Mahnić je sljedeće godine započeo niz članaka »Filozofski kažiput po labirintu hrvatske književnosti«, koje je namijenio »mladim prijateljima«, protegnuvši ga kroz četiri godišta *Hrvatske Straže*. U prvome članku ulazi Mahnić u kritiku Tresić–Pavičića i njegova neoplatonističkog sinkretizma⁴⁶, da bi se u drugome očesao i o Kranjčevića u svojoj kritici umjetnosti koja oponaša životnu zbilju umjesto da mu daje ideale, jer »prava umjetnost valja da je idealistička«.⁴⁷ Kranjčević je stoga za nj »pesimistički pjesnik 'per excellentiam'«, jer »prikazuje ne ono, što je lijepo i usavršeno, već ono, što je ružno i nakaženo; zato čovjeka ne podiže i ne oplemenjuje, nego ga potlačuje i tjera u očajnost«.⁴⁸ Obrušivši se uz pomoć antičkih filozofa na realizam kao

43 Narav Stražine kritike ne samo prema modernistima–naprednjacima, nego i prema piscima od njih tada napadanim, okupljenim u Matici hrvatskoj, može okarakterizirati primjedba J. Repinskoga u Glasu Matice Hrvatske: »Malo koji pisac, malo koje hrvatsko književno djelo nalazi milosti pred kritičarskim sudištem 'Hrvatske Straže'...«; »Gospodi oko Hrvatske Straže«, Glasnik Matice Hrvatske, 1/1906, 13/16, 129–133, prema *Polemike u hrvatskoj književnosti*, 628.

44 Mahnić je potkanut tom pripoviješću jer je, piše, Novak bio u njezinu pisanju nadahnut djelom Carla Du Prela *Die monistische Seelenhre*, koje Mahnić drži djelom što krči put spiritizmu, tada vrlo raširenim osobito među inteligencijom. Usp. nav. čl, HS, 1/1903, 88.

45 Dr. Criticus. HS, 1/1903, 94.

46 2/1904, 204–208.

47 Nav. čl., 3/1905, 312. Suprotnost je njoj realistička umjetnost: bezidealna, veristička ili naturalistička, koja se »može s pravom zvati i pesimistička« jer prikazuje život »kakav u zbilji jest«, a ne »kakav bi morao da je« (isto). U sljedećem nastavku opširno razlaže o pojmu realizma, koji izvire iz materijalizma, pa je kao takav »materijalizam u umjetnosti« (isto, 649). On niječe »najveću i najvišu ljepotu, ljepotu ideje, duševnu ljepotu«, pa bi ga čak trebalo zvati »nihilizmom« (650).

48 Isto. Mahnić je poslije napisao da je »Kranjčevićeva muza pod auspicijama Hartmannove i Schopenhauerove filosofije«; isto, 4/1906, 170. Zanimljivo je da modernist Milan Marjanović drži Kra-

na »fotografično oponašanje prirode«⁴⁹, Mahnić zaključuje da »umjetnost može puno više, nego jednostavno oponašati prirodu, dakle i mora si postaviti puno višu zadaću«⁵⁰. U sljedećem godištu Mahnić dalje razvija kritiku pesimizma: »Moderni pesmistički pisac daje oduška svojem očajnom uvjerenju o nevrijednosti svijeta i života, prikazujući u pjesničkim djelima gotovo jedino i isključivo žalosne, tamne, ružne, noćne, strane ljudskoga života; a to ne, poput starih, pesimističkih pjesnika, u idealnim, velikim potezima, nego ulazeći sa regbi fotografskom točnošću u sve one ružne potankosti i sitnice, koje pokazuje svakidašnji život najopakijih slojeva ljudskoga društva. Uz to proglašuju književnici toga smjera jedinom zadaćom umjetnosti, da život ljudski prikazuje kako u istinu jest, ništa ne idealizujući, već realističnom i naturalističnom vjernošću slikajući stvari, kako u prirodi jesu. (...) Čudnovata je to crta«, nastavlja, »a veoma značajna u modernome pesimizmu: on bježi od svjetlijih strana života te traži jedino tamne«, pa »najgore možeš modernog pesimista uplašiti, kada ga sjetiš na Boga i vjeru: ne može on ove riječi čuti, a da se ne zgrozi kao pobješnjelo čeljade od bistre vode. Njegov dokaz, da nema Boga jest ovaj: on ti opet pokazuje strahovitu nevolju, u koju se je opaki svijet zagnjurio, te veli: Da ima Boga, kako bi on mogao dopustiti, da svijet padne tako duboko?«, čeznući napokon i sam za »'nirvanom', t. j. za uništenjem, za oslobogjenjem od 'besmislene tragedije' ovoga života...«⁵¹ Sad navodi nositelje takvih shvaćanja — Zolu, Hauptmanna, Tolstoja⁵², Ibsena — koji su prezreli Boga i Crkvu Božju, pozivajući hrvatske književnike da se klone oponašanja takvih primjera⁵³.

3. Problem Ljepote u kontekstu jedinstva s Istinom i Dobrotom

Razgrađivši tako moderni realizam–pesimizam, Mahnić se okreće idealizmu. Pritom odmah upozorava na »krivi idealizam«, koji »život... slika ljepšim bojama nego što uistinu jest«, jer i taj »nadriidealizam« prikazuje život kao »da se može već na zemlji uživati raj«.⁵⁴ Istina je umjetnosti međutim u sredini, veli Mahnić, »između krivog idealizma s jedne, pa realizma i naturalizma s druge strane«.⁵⁵ Priznajući da je do sada tek negativno istupao pokazujući da umjetnost ne može biti puko oponašanje prirode i ljudskoga života⁵⁶, Mahnić sada ide za određiva-

njevića ničancem, a ne šopenhauerijancem i hartmanovcem jer njegov pesimizam drži intelektualnim, a ne sentimentalnim. Usp. »Trzaji«, *Obzor*, 43/1902, 211, 1–2; 212, 1–2.

49 »Filozofski kašiput...«, 651.

50 Isto, 652.

51 Isto, 4/1906, 170–172.

52 Tolstoja donekle izuzima iz toga društva realističkih pesimista, kojemu priznaje uvjerenje da je u vjeri spas i sreća, ali smatra da ta vjera nije jasna kao njegovo uvjerenje u to (isto, 184). Jednako ga blaže ocjenjuje i pisac članka »Razvitak pjesništva i Crkva«, *HS*, 6/1908, 669.

53 Usp. isto, 185.

54 Isto, 599.

55 Isto.

56 Usp. isto, 601.

njem umjetnosti, koja »mora svoj predmet podići do ideala, do idealne ljepote«⁵⁷. Iz toga dakako u posljednjemu nastavku izvodi kritiku larpurlartizma, pod čijim geslom »neki moderni književnici i umjetnici... hoće naime da im bude u umjetnosti dopušten svaki grijeh proti vjeri i kršćanskim krjepostima, među koje spada i pravi patriotizam; hoće da mogu u umjetnosti izliti sav kal svoje raspuštene mašte, a da im se ne bi ništa moglo prigovoriti sa stanovišta kršćanskog morala; jer vele, umjetnost je sasvim slobodna od svakoga odnosa i obzira, potpuno autonomna, 'l'art pour l'art'«.⁵⁸ Mahnić se protivi ideji da umjetnost ne smije imati nikakvu tendenciju, držeći da je ona svakom djelu pridržana. »Htjeti dakle umjetnostima zabraniti, da djeluju u službi koje uzvišene ideje, prije svega vjerske, to znači otrgnuti ih od onoga tla, na kojem su od vjkada najkasnije i najbujnije rasle i cvale. Otmi umjetnosti zanos za religiozne, moralne, patriotske ciljeve, pa si joj oteo pravi život.«⁵⁹ Mahnić se zatim vraća problemu lijepoga, izrazivši suglasje s mišlju da svrha i zadaća umjetnosti jest prikazivanje lijepoga, ali se ne slaže da tendencija pridodaje toj svrsi »tuđu« težnju, »naime težnju za kojom istinom i dobrotom«, jer »sve što je lijepo, mora zajedno biti istinito i dobro, inače ne može biti lijepo«.⁶⁰

3.1. Ljepota — »sjaj istine«

Što je pak lijepo i ljepota, to pitanje razrađuje u više navrata. U prvom naletu poseže za skolastičkom dijaloškom metodom s pomoću tehnike pitanja (*quaestio*), gdje njegov Ljepoje (liberalni katolik) postavlja pitanja, a Kalifron (Mahnićev alter ego) razlaže o tome što je ljepota, kako se očituje, u kakvoj je vezi s dobrotom i istinom, kakav je odnos vjere i čudoređa s umjetnošću. Ukupnost kršćanskoga nazora o estetici pregnantno formulira u dvije točke: »Po kršćanskoj estetici umjetnost imade dva cilja: 1. neposredni cilj umjetnosti je prikazanje ljepote; 2. posredni cilj joj je svegi ljude duhovno, čudoredno i religiozno uzgajati i podizati.«⁶¹ Mahnić se protivi estetičkom voluntarizmu, naime tome da se pojam ljepote određuje prema umjetnikovu nahođenju⁶², odnosno prema ičijoj sjetilnoj moći i ugo-

⁵⁷ Isto, 602.

⁵⁸ Isto, 5/1907, 353–354.

⁵⁹ Isto, 356.

⁶⁰ Isto, 357. »Umjetnik dakle ne samo može, nego mora prikazivati istinu, ali u koliko je *lijepa*, pa isto tako i dobrotu, koliko je *lijepa*. (...) Dakle je posve krivo reći, da je težnja za istinom i dobrotom zadaći i svrsi umjetnosti *tugja*, nasuprot ova težnja joj je bitna i nerazdruživa. Ova težnja pak nije ništa drugo nego ono, što smo prije nazvali *tendencijom*« (357–358). Tu spominje Richarda Kralika, urednika bečkog umjetničkog časopisa i pokreta »Der Gral«, koji je razložio to estetičko načelo.

⁶¹ Kalifron, »'L'art pour l'art' ili umjetnost i vjera«, HS, 1/1903, 536. Isto o zadaći književnosti i lijepe umjetnosti usp. »Sloboda umjetničkog stvaranja«, 3/1905, 13; »Lijepa umjetnost u službi idealizma«, 14/1916, 375–380.

⁶² Usp. Kalifron, »Što je lijepo?«, 2/1904, 501. »Književnik nije apsolutan«, piše na drugom mjestu, niti je umjetnost apsolutna, pa umjetnika (književnika) veže zdrava logika i naravni zakon, bio on kršćanin ili ne, a kršćanina i njegova vjera. Stoga se »tako zvana licentia poetica proteže na oblik,

di⁶³. Ne, veli Mahnić, »ljepotu kadra je zamijetiti samo nadosjetna, *duhovna moć*. Sjetilima istina zamjećujemo *lijepe predmete*, ali nipošto *ljepote*. (...) Ljepota je dakle predmet razuma ili spoznajne moći u aktivnom ili pasivnom pogledu t. j. u koliko razum ljepotu zamjećuje i uživa. Istina da se od uživanja ljepote uspali i čuvstvo pa užeže volja; no to su samo posljedice estetičnog uživanja. Tako ljepota zaprema treće mjesto u poznatom metafizičkom trojstvu: istina, dobrota, ljepota«. ⁶⁴ To »trojstvo« *philosophiae perennis* postalo je aksiom katoličke estetike, unutar kojega su mladi katolički literati pod Marakovićevim vodstvom razrađivali svoje estetičke poglede i pisali kritičke ogleda i godinama poslije prvih Mahnićevih temeljnih estetičkih teza poput citirane.

Drugi put se problemom ljepote Mahnić sustavno pozabavio u seriji različito naslovljenih članaka od 1915. do 1918. u kojima je težište stavio na razlaganje pitanja: što je lijepo, a što ljepota; u kakvu je odnosu prema Bogu, religiji, Crkvi, moralu, prirodi i umjetnosti; kako je spoznajemo; koje su njezine protege; koja je njezina svrha i njezine zadaće? Sažetak tih rasprava ogleda se u sljedećem odlomku: »Umjetnost prikazuje ljepotu u očitnom obliku. Rođeni je predmet umjetnosti ljepota. Što je ljepota? Ljepota je sjaj istine. A istina se opet svodi na Boga kao uzorno prapočelo. Bog je Istina. Bog je također predmetom religije. Vezu dakle između lijepe umjetnosti i religije sačinjava istina. Religija obuhvata istinu, dok se u umjetnosti odražuje sjaj istine«⁶⁵, a ne dakle realnosti, bilo vanjske, bilo unutarnje, kako su htjeli moderni.

4. Kritika Matice hrvatske i časopisa

Dakako, Mahnić je i u drugim prigodama razrađivao te estetičke teze⁶⁶, ujedno podvrgavajući žestokoj filozofskoj kritici sve ono što je držao neskladnim katoličkom naziranjem na umjetnost i književnost. Kritizirao je i Maticu hrvatsku već u prvom godištu, koja, prema njegovu mišljenju, »stresa sa sebe slatki jaram Isusov, da je ujarne liberalci pod jaram bezvjerja i nemorala«, čime »navješćuje rat svim dobrim katolicima, koji su dosele podupirali 'Maticu'«. ⁶⁷ Optuživši je da je »u publicu proturila djela materijalističkog, pesimističkog, spiritističkog i drugih pravača«, pita se: »Čemu to? Zar nije dosta kaosa u hrvatskim glavama?«⁶⁸ Mahnić je u tom duhu već u prvom godištu Hrvatske Straže napisao i tri otvorena pisma Matičinu predsjedniku Đuri Arnoldu, zatraživši od njega da kao predsjednik središ-

na slog i na sve što mu drago, samo ne na ideju«. Usp. opširnije »'Sloboda umjetničkog stvaranja'«, HS, 3/1905, 11–20.

63 Usp. Kalifron, »I duhovna je narav lijepa...«, HS, 2/1904, 693.

64 Isto, 694.

65 »Lijepa umjetnost na izvoru idealizma«, HS, 15/1917, 247.

66 Usp. »Ruže i trnje u književnosti«, HS, 3/1905, 269–289; »Kumičićeva djela promatrana s katoličkog gledišta«, HS, 5/1907, 305–323; 462–474.

67 »Jezuitski jaram«, HS, 1/1903, 565.

68 »Kršćanstvo hrvatskoga pjesnika–filosofa«, HS, 2/1904, 523.

nje hrvatske kulturne ustanove poradi na tome da se kršćanska vjera »i u lijepoj knjizi poštuje«⁶⁹ te da se izvuče iz »protuslovlja« u koja se upleo u »nezdravoj atmosferi«.⁷⁰ Ipak, u sukobu koji je nastao nakon što se veća skupina hrvatskih književnika »Rezolucijom« od 4. rujna 1904. ogradila od Arnoldovih predsjedničkih istupa o naravi i svrsi književnosti, Mahnić je Arnoldu i Matici dao potporu vodeći se mišlju da je Arnold ipak na liniji njegove osnovne ideje o tome da je to »literarno društvo u prvome redu namijenjeno narodu hrvatskome, narodu kršćanskomu«.⁷¹ Ali ne zadugo. Uskoro se vratio najoštrijim ocjenama Arnoldove i Matičine književne politike, primjerice godine 1906., kada piše da je Matica kapitulirala pred »pionirima« »slobodne misli«⁷², dovевši stvar do konzekventnog zaključka: »Naš katolički pokret zahvata sve šire krugove; u prvom mu se redu učeća mladež sa zanosom odzivlje. Mi tu činjenicu ovdje napram 'Matici' s opravdanim, samosvjesnim ponosom konstatujemo. Ne će li pak 'Matica' s nama, to ćemo mi bez nje.«⁷³

Brojni časopisi i novine prošli su s mnogo težim primjedbama od Matice: *Hrvatska Misao*, *Novo Sunce*, *Mlada Hrvatska*, *Obzor*, *Savremenik*, *Lovor*, *Svjetlo*, *Hrvatska Smotra*, pa i *Vienac*⁷⁴, ali žestoke kritike nisu bili poimence i skupno lišeni ni katolici, prije svega zbog svoje »tromosti«, te »nesloge i zavisti«, što je procvatu katoličke literature škodilo više od »bezvjerskih žurnalista«⁷⁵. Gdje je vidio nadu? U mladima. Prati njihov rad, njima i piše. Godine 1915. ustvrđuje da još u nas nema katoličke književnosti, ali da »ima i u nas početaka katoličke lijepe knjige, početaka, koji opravdavaju najsmjelije nade za budućnost«⁷⁶, dok 1918. gaji »op-

69 »Otvoreno pismo predsjedniku 'Matice Hrvatske' dr. Gjuri Arnoldu«, HS, 1/1903, 260.

70 »Treće otvoreno pismo...«, nav. mj., 556.

71 »Borba za 'Maticu Hrvatsku'«, HS, 3/1905, 244.

72 U članku »Quousque tandem — 'Matice Hrvatska'?« u povodu izlaska Kola: »'Matica' je opet šire nego ikad otvorila vrata svim piscima bez razlike, a da 'nije nikomu ograničila slobode misli i nazora'. Prihvatila je princip 'slobode umjetničkog stvaranja', što ga onomadne pioniri 'slobodne misli' proglasiše svojim« (HS, 4/1906, 242), dok se njezin predsjednik Arnold vratio »pjesmi beznačelnosti« (243).

73 Isto, 267. Završnu ocjenu Matičine književne politike izrazio je Mahnić godine 1917. slikovitim riječima: »Za Matičino načelno poimanje imamo samo jednu riječ: Babel. (...) Matičine su publikacije pravi Pantheon, nema gotovo idola, a da ne nade tu svoga oltara«; »Beletristika hrvatske liberalne stranke«, HS, 15/1917, 99.

74 Od brojnih kritika kao ilustraciju dajemo tek nekoje: Tako o Viencu veli da radi »beznačelno u potaji« (Hrvat stražar, »Vijencu«, HS, 1/1903, 596); Hrvatska Smotra promiče »banditsku slobodu« u hrvatskoj literaturi (»Matošev broj 'Hrvatske Smotre'«, 5/1907, 570); Obzor je zaslužio najteži kvalifikativ »liberalnoga katolicizma ili katoličkog liberalizma«, najteži naime jer je taj »opasniji nego isti liberalizam« (»Tri dana u 'Obzora'«, 2/1904, 239. /Valja pridodati da je »obzoraštvo« s vremenom postalo sinonim za političku i svaku drugu »beznačelnost«. Rogulja u jednom članku veli da je »obzoraština« »stara nakaza«; usp. »Razvitak hrvatske katoličke akcije«, Luč, 15/1919–1920, 6/7); Savremenik je »sramotni list« (»Kulturni putovi gore i dolje«, HS, 5/1907, 138.), koji provodi »razorni svoj rad u hrvatskom narodu« (»Naša književnost«, 5/1907, 112), vodeći nadasve goropadnu hajku na Crkvu i vjeru (usp. »Savremenik, ljetopis društva hrvatskih književnika«, 4/1906, 531).

75 Usp. »Razvitak pjesništva i Crkva«, HS, 6/1908, 671–672; »Kulturni putovi gore i dolje«, nav. mj., 147.

76 »O lijepoj umjetnosti«, HS, 13/1915, 27–28.

ravdanu nadu» da će doskora, sukladno dokazima koji su mladi već pružili radovima u *Luči* i *Hrvatskoj Prosvjeti*, »iz njihovih redova izaći pravi katolički kršćansko-demokratski beletriste klasične dotjeranosti«⁷⁷.

5. Kompaktnost kritičke metode i načelni radikalizam

Pojava *Hrvatske Straže* dočekana je u katoličkim krugovima, osim u *Katoličkom Listu*⁷⁸, uglavnom s potporom, pa i oduševljenjem⁷⁹, uz poneki poziv na oprez i blagost, budući da je odmah uočena njezina katolička radikalnost. Tako primjerice književna revija *Prosvjeta*, koja je bila na liniji »starih«, piše: »Što se nas tiče mi smo odmah shvatili da je ovakav list narodu potreban, da se zaštititi od svake kuge i zaraze, koja nije za naš narod ako ne ćemo da propadne. Preporučamo ipak novoj smotri, da ne bude preoštira u svojim sudovima i da ne osudjuje one ljude, koji za cijelo i često nisu pisali mala fide ono što im se prikazuje. Treba uzeti u obzir da je kršćanska prosvjeta svojih trideset godina u nas spavala, da se je mnogo toga propustilo učiniti baš sa strane klera, da se upozori na rane otačbine. Čitava generacija ostala je bez prave upute, bez pravih putokaza na osnovu moderne filozofije, dočim o kakvoj kršćanskoj nije nitko govorio. (...) 'Hrvatsku Stražu' kao takovu... pozdravljamo, samo bi ju molili, da bude opreznija i da ne ogorčava one, koji niesu okorjeli, da u rukavicama piše o onima, koji su u bludnji i da blago diže one, koji još niesu duboko pali. Samo ondje gdje sbilja ima zlobe, neka se oštro piše...«⁸⁰

Mladi su je katolici dakako prigrlili, shvativši njezinu intenciju.⁸¹ S vremenom je i s njihove strane »negativna kritika« *Hrvatske Straže* bila podvrgnuta kritici. Maraković će naime u članku »Mahnićeve kritika hrvatske književnosti«, napisanu u povodu Mahnićeve smrti, podsjetivši na čuvenu Mahnićevu rečenicu da treba »'Kranjčeviću muzu pozvati pred sud kršćanske istine'«, nedvosmisleno ponoviti da »karakter Mahnićeve kritike nije upravo literaran, a nije, strogo uzevši, ni naročito estetski«. ⁸² Neovisno međutim o toj kritici i Mahnić i *Hrvatska Straža* ste-

77 »Prosvjetni zadaci lijepe umjetnosti«, HS, 16/1918, 201–202.

78 Usp. S. Korenić, »Da li nam je potrebit još jedan bogoslovni časopis?«, Katolički List, 54/1903, 6, 61–63.

79 Usp. »Hrvatska straža«, Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske, 31/1903, 3, 24; Dr. A. V. »Hrvatska straža«, nav. mj., 7, 56. Poduprla ju je i Vrhbosna (usp. »'Hrvatska Straža'«, Vrhbosna, 17/1903, 6, 113–114). Dapače, Vrhbosna smatra da bi pojava Hrvatske Straže trebala prenuti Katolički List da se bar stranicama proširi ako ne i da postane dnevnik (usp. str. 114). O tome usp. M. U. »Polemike oko 'Hrvatske Straže'«, Hrvatska Straža, 4/1932, 290, 9. Potporu su dali i Kršćanska Škola (Zagreb), Prosvjeta, Kršćanska Obitelj (Mostar), koja pozdravlja pojavu Straže kao »obćega lista za sve Hrvate katolike«; »Književnost«, 4/1903, 3, 47.

80 »Hrvatska Straža«, Prosvjeta, 11/1903, 18, 582.

81 Usp. »Naša taktika«, Luč, 2/1906–1907, 7, 240–241.

82 Čas, 1921, 194. Maraković je već 1911. napisao da je Hrvatska Straža »udarila« »temelje sustavnoj katoličkoj kritici... odmah s prvim svojim godištem. No ta kritika ne bješe književna, nego filozofska i to napose etička«. Međutim, tako se stekao dojam, ističe, da je Hrvatska Straža estetski sud »ostavila neriješen, odnosno prepustila drugima. A pošto tih 'drugih' t. j. literarnih kritičara tada ne bje-

kli su u mladih literata gotovo kulturni status. Svi su naime katolički pisci prihvaćali temeljni Mahnićev stav: književnik se ne može isključiti iz konteksta svoje vjere i obveza što mu ih nameće njegovo kršćansko vjerovanje, već je dužan svoj književni rad i u polazištu i u razradi i u ciljevima utemeljiti na svojim kršćanskim zasadama.

Ocjenu važnosti *Hrvatske Straže* ponajbolje je sažeo Ljubomir Maraković kratko nakon njezina ugasnuća i Mahnićeve smrti. Istaknuvši da je *Stražina* kritika Kranjčevića i Tresić–Pavičića, koji su to doba bili uzor–pjesnici mladim pjesnicima, pa i katoličkim (Izidoru Poljaku, Ljubi Iviću /pseudonim Ferde Galovića/), uvelike pomogli razbistrivanju pojmova, Maraković sažima: »Pa da nije 'Hrvatska Straža na literarnom polju ništa drugo iznijela do onih glasovitih ocjena 'Izabranih pjesama', 'Trzaja', 'Valova misli i čuvstava', njeno bi značenje bilo kapitalno za prosuđivanje čitave savremene naše književnosti.«⁸³ A ono »što je 'Hrvatskoj Straži' davalo naročitu snagu prama vani, jest njezina kompaktnost u metodi i idejnoj osnovici, potpuna solidarnost svih njenih članaka, anonimnost radova poradi same stvari i, dakako, potpun načelni radikalizam (...) Sve to je dio jedne organske cjeline; sve to zadaje jedan snažan udarac trulom mentalitetu 'pomirljivog' liberalizma, sve to revolucionira čitavu tadanju hrvatsku javnost!«⁸⁴ Tako ocjenjuje Maraković i zaključuje: »... čitav jedan životni i radni program ulijevao je nov život u cijelu mladu katoličku generaciju, koja je pod dojmom 'Hrvatske Straže' upravo i nastajala«⁸⁵.

Može se činiti da Maraković pretjeruje u takvoj ocjeni lista koji nije bio prvotno literarnoga karaktera, još manje beletrističkih pretenzija. Ipak, značenje *Hrvatske Straže*, osobito do početka svjetskoga rata, kada *Hrvatska Prosvjeta* postaje najvažniji književni i kulturni organ hrvatskih katolika, pa samim tim i prvo književno poprište i kritičko sudište, bilo je kapitalno u uspostavi kritičko–estetičkih zasada katoličke književnosti. Iz njezinih se zasada razvila čitava buduća književna praksa, prvotno estetika i kritika, a onda i beletristika hrvatske katoličke književnosti tijekom njezina gotovo četrdesetgodišnjega razvoja.⁸⁶ O tome svjedoče deseci članaka koji su katkada nemilosrdno izvršavali razudbu tadašnje hrvatske književnosti, prije svega djela Kranjčevićevih, Tresić–Pavičićevih, Novakovih i Kumičićevih. Iako je Mahnićeva negativna kritika davala glavni ton *Stražinim* raščlambama

še nego na modernističkoj ili na polumodernističkoj strani, to su ovi mislili, da mogu sud o njihovoj formi, o umjetničkoj vrsnoći, i vrijednosti dotičnih djela potpuno usvojiti. Ovaj nedostatak 'Hrvatske Straže' moram iskreno nazvati pogreškom, jer je urodio teškim zabudama na strani produktivnih pjesnika. (...) Naravski, da 'Hrvatska Straža' nije naumice prepustila estetsko prosuđivanje protivnicima, ali u nas tada ne bješe drugih literarnih kritičara, a pogreška je bila to, što se nije protiv njima najsvečanije ogradilo i posebno na to upozorilo, da i estetska strana potpada pod posebnu kršćansku estetiku; Lj. Maraković, »Književna smotra«, HS, 9/1911, 50–52.

83 »Mahnićeva kritika hrvatske književnosti«, 201.

84 Isto, 202.

85 Isto, 203.

86 Njezinim početkom može se uzeti izlaženje Luči godine 1905., gdje su objavljeni prvi Marakovićevi programski članci, a završetkom svibanj 1945., kada je nakon državno–vojnog preokreta onemogućen svaki katolički javni rad.

književnih pitanja i djela, ipak je time stvoren teren za novi literarni i opće umjetnički katolički pokret u Hrvata.⁸⁷ *Hrvatska* je *Straža* istjerala na čistac ne samo moderniste, nego je svojom radikalnošću, koliko god on i prije i sada mnogima bio zazoran, natjerala i »stare« da se, unatoč sukobu s »mladima«, legitimiraju prije svega kao ljudi skloniji traženju kompromisa nego istine, a mlade je katoličke inteligente izgrađivala i ohrabivala u borbi za katolička načela u javnosti.⁸⁸ Naime, dok su Čedomil, Hranilović, pa i Korenić u polemici sa »starima« branili etička i patriotska načela i zadaće književnosti, kako primjećuje Mate Ujević⁸⁹, Mahnić je ušao u radikalnu borbu za pobjedu načela katoličke vjere u svekolikom javnom životu, što mu je u mladih moralo donijeti ne samo simpatije nego punu privrženost. Zaključno, Mahnić, preteča katoličke akcije u Hrvatskoj⁹⁰, koji je u očima pristaša bio »Prorok« što je »poput Ilije strašno i nemilice obarao krive kumire i oltare liberalizma«⁹¹, organizirajući katoličko daštvo i dajući im *Hrvatskom Stražom* potreban idejni temelj, zapravo je stvorio osnovicu za stvarnu provedbu zaključaka »Prvog hrvatskog katoličkog sastanka« i njihovu buduću nadogradnju u kulturnom i javnom životu⁹².

THE LITERARY AND CULTURAL SIGNIFICANCE OF THE PERIODICAL »HRVATSKA STRAŽA«

»Anima croata naturaliter christiana«

Vadimir LONČAREVIĆ

Summary

The year 2003 marks the 100th anniversary of the initial publication of the philosophical-apologetic periodical Hrvatska Straža, an initiative of Antun Mahnić, Bishop of Krk. Its publication designates the beginning of the Croatian Catholic Move-

87 Usp. R. Mikulić, »Problem katoličke književnosti«, *Hrvatska Prosvjeta*, 12/1925, 8/9, 172.

88 Usp. *Kulturna načela i rad naprednjaka*, Senj, 1910, 3–9.

89 Usp. M. U., »Polemike oko 'Hrvatskle 'Straže'«, nav. mj., 9.

90 Usp. I. Radić, nav. dj., 183.

91 Isto, 95–96.

92 Njegova je najveća zasluga to što je, kako veli dr. Stanislav Vitković, »uočio... važnost laičke inteligencije za duhovni preporod naroda. U tom smislu on je zapravo pokušao ostvariti ono što je već prvi hrvatski katolički kongres u Zagrebu proklamirao«; »Nastanak i razvoj Hrvatskoga katoličkog pokreta«. <http://ffdi.hr/ivan-merz>. Grgec pak ističe sljedeće: »Proces dekristijanizacije hrvatskoga privatnoga i javnoga života, koji se među inteligencijom širio neobuzdanom brzinom, usporio je i dobrim dijelom zaustavio istom Mahnić lučeći kršćanske elemente hrvatske kulture od nekršćanskih i izvođeci svojim naučavanjem velik dio omladine iz labirinta modernih zabluda na polje kršćanskoga stvaranja i života«; »Noviji katolički pokret među Hrvatima«, *Luč*, 17/1921–1922, 2, 40. Sasvim je točno i njegovo zapažanje godine 1930., s već prilične distance, kad veli da su »Mahnićeve kritike u 'Hrvatskoj Straži' izazvale jaču i trajniju reakciju nego današnje rasprave bilo kojega hrvatskoga katoličkog književnika«; »Križa hrvatske književnosti«, *Nova Revija*, 9/1930, 2, 97.

ment which survived until the end of World War II. Hrvatska Straža played a major role in the cultural battle waged at the beginning of the 20th Century by Catholics working toward the reaffirmation of Catholic values in public life, particularly in the cultural life of the nation. For this reason Hrvatska Straža focused largely on literature. The critical method that it developed became known as »negative critique« and was based on the simple principle that what is ethically unbeautiful cannot be aesthetically beautiful. Later critics pointed out the partiality of such an approach to literature, and so young Catholic writers, primarily critics such as Maraković and Grgec, preferred to accentuate the need for a creative integral criticism and the production of works of fiction with aesthetic criteria in mind. Despite such objections, Hrvatska Straža, played a crucial role in the literary–cultural sensitization of a generation of young Catholic writers, thus preparing them for the role they were to play in society. In this way it laid the foundation for the development of Croatian Catholic literature in the decades to come.